

Abdurraûf el-Münâvî ve

Hadis İlmindeki Yeri,

Merve ŞİŞMAN, Doktora Tezi,

Bayburt 2021, 215 sayfa.

Tedvîn ve şerh-haşiye dönemleri bütün ilimlerin telif (oluşum) sürecinde vardır. Genel itibariyle tedvîn döneminde temel eserler yazılırken şerh-haşiye döneminde o eserlerin geniş çaplı açıklanması yapılmaktadır. Nitekim eserlerin şerh edilmesi, sonraki dönemle aralarında bağ kurulmasına ve ilmi mirasın aktarılmasına bir vesiledir. Rivâyetlerde kapalı ifadelerin bulunması, fetihlerle İslâm dininin geniş coğrafyalara yayılması, sonraki dönemlerde ortaya çıkan itikadî ve fikhî problemler hadislerin şerh edilmesinin bazı sebepleridir. Hadis ilminde şerh geleneğinin temeli Efendimiz (s.a.v) dönemine dayanmaktadır. Abdurraûf el-Münâvî hadis şerhçiliğinde ismi ön plana çıkan kişilerdendir. Tanıtılması amaçlanan ve Merve Şişman tarafından kaleme alınan *Abdurraûf el-Münâvî ve Hadis İlmindeki Yeri* isimli doktora tezi biyografi türünde bir çalışma olup Münâvî'nin hadis şerhçiliği yönünü ortaya koymuştur. Eser giriş ve iki bölümden müteşekkildir.

Giriş bölümünde eserin yazılma amacı, Abdurraûf el-Münâvî'ye dair detaylı bir araştırmanın yapılmaması olarak açıklanmıştır. Münâvî'nin hadis ilmine bakışının rivâyet ve dirâyet ilmi açısından ele alınacağı belirtilmiştir. Münâvî'nin matbu ve mahtut muhtelif ilimlere dair yazdığı eserler incelenerek çalışmaya değer katıldığı anlatılmıştır. Araştırmaya dair kaynaklar verilerek bölüm bitirilmiştir.

Birinci bölüm Münâvî'nin yaşadığı dönem, hayatı ve şahsiyeti olmak üzere üç alt başlıktan meydana gelmiştir. İlk kısımda Münâvî'nin Kahire'de yaşadığı belirtilerek bölgenin siyasî, sosyo-kültürel ve ilmî yönü anlatılmıştır. Kahire'nin yönetimi Memlûkler'den Osmanlı'ya geçtiği için iki dönemin de özelliklerine kısaca değinilmiştir. Memlûk Devleti, Moğol ve Haçlı saldırılarından zaferle kurtulduğu için civar beldelerde bulunan âlimlerin Kahire ve Dımaşk bölgelerine yerleştiği anlatılarak Kahire'nin bir ilim merkezi hâline geldiğinin altı çizilmiştir. Bu dönemde orada bulunan âlimlerin pek çok eser telif ettiği, Osmanlı döneminde ise eser yazımının durduğu, mevcut kitaplara şerh ve haşiyeler yazıldığı

belirtilmiştir. Bu sebeple Memlükler döneminin olgunlaşma, Osmanlı'nın ise duraklama devri sayıldığı söylenmiştir.

İkinci kısımda Münâvî'nin 952 yılında Kahire'de soylu bir âilenin oğlu olarak dünyaya geldiği, dinî ilimlerin tahsilinde yüksek mevkide bulunan bir aile ortamında yetiştiği açıklanmıştır. İlk eğitimini babasından aldığına, hadis ilminin yanı sıra fıkıh, tefsir, tasavvuf gibi pek çok alanda ilim öğrendiğine ve eser telif ettiğine değinilmiştir. Yaptığı görevlerden ve bir dönem uzlete çekilmesinden bahsedilerek bölüm bitirilmiştir.

Üçüncü kısımda "Ahlaki şahsiyeti ve zühd hayatı" ve "İlmi şahsiyeti" olmak üzere iki başlık bulunmaktadır. Münâvî'nin anlatıldığı kaynaklardan hareketle âbid, zâhid ve tasavvufi yönünün ağır bastığı bir şahsiyet olduğu ortaya konmuştur. Dünyaya değer vermediği için yaptığı görevlerden para almaması buna örnek olarak verilmiştir. İlmi şahsiyeti anlatılırken önce hocaları sonra talebeleri, seyahatleri, hakkındaki övgü ve eleştirileri son olarak da eserleri anlatılmıştır. Hocalarının kısaca terceme-i hallerine değinilmiş ve tasavvufi terbiyesini Abdulvehhab b. Ahmed eş-Şa'rânî'den aldığı vurgulanmıştır. Bir dönem uzlet hayatı yaşayan Münâvî'nin talebe sayısının az olduğu belirtilmiş, iki oğlunun da içinde bulunduğu talebelerinin kısaca hayatları anlatılmıştır. Âlimlerin Mısır'a göç etmesi sonucunda Münâvî'nin ilim talebi sebebiyle seyahat etmesine gerek kalmadığı ve bilinen bir yolculuğunun olmadığı kısaca aktarılmıştır. Münâvî için söylenen övgüler kişilerin isimleri verilerek yazılmışken eleştiriler genel bir çerçeveye açıklanmıştır. Hadis ilmi açısından sahâbe tanımına dair eleştirilere ve tasavvufi yönüne dair tenkitlere yer verilmiştir. Eserler bölümünde her ilim dalı için bir başlık açılmıştır. Sırasıyla hadis, fıkıh, kelam, biyografi, ahlak ve tasavvuf, dil ve edebiyata dair eserler kısaca açıklanmıştır. Münâvî'ye ait olduğu düşünülen fakat günümüze ulaşmayan eserlerin sadece isimleriyle yetinilmiştir. Eserlerinde kullandığı kaynaklar bölümünde kaynaklar değil, daha ziyade kullanım yöntemine değinilmiştir. Münâvî'nin, bir esere şerh yazmak istediğinde asıl nüshaya ulaşmaya çalıştığı ve nüshalar arası karşılaştırma yaparak eserlerini telif ettiği örneklerle gösterilmiştir. Birinci bölümün sonunda Münâvî'nin eserlerinin kendinden sonraki âlimlere kaynak olduğu ve ondan çokça istifade edildiği anlatılmıştır.

İkinci bölüm hadis meseleleri, hadis ilimleri, hadis şerhçiliği olmak üzere üç alt başlıktan müteşekkildir. Münâvî'nin genelde hadis ilmine bakışı özelde ise şerhçiliği incelenerek aktarılmıştır. Hadis meseleleri konusu işlenirken öncelikle genel bir tanım verilerek hadis âlimlerinin görüşleri anlatılıp Münâvî'nin konuya bakışı açıklanmıştır. İlk kısımda öncelikle haber-i vâhidle amel meselesi ele alınarak Münâvî'nin çoğu hadis âliminin görüşüne mutâbık olarak haber-i vâhidle amelin gerekli olduğunu savunduğu beyan edilmiştir. Zayıf hadisle amel meselesinde amel etmenin kesin bir dille yasak olduğunu ifade ettiği sözler alıntı yapılmıştır. Rivâyetleri zayıflık derecelerine bakarak aldığı ve zayıf bir hadisin tarîki çoğaldığında kuvvet kazanıp hasen li gayrihi seviyesine çıktığı düşüncesine sahip

olduğu eklenmiştir. Hadislerin manayla rivâyeti konusunda da cumhurdan farklı düşünmeyen Münâvî'nin bu rivâyetin kabulü için bazı şartlar öne sürdüğü beyan edilmiştir. Hz Peygamberin gaybı bilmesine dair açıklamaları, hadis şerhlerini yazdığı eserlerinden örnek verilerek anlatılmıştır. Münâvî'nin gaybî bilgi konusunda mutlak ve izafî tasnife katıldığı aynı zamanda Allah'ın bu izafî kısmın bilgisini bazı seçkin kullarına da vereceği düşüncesine sahip olduğu belirtilmiştir.

Hadis ilimlerine dair bazı meselelerin anlatıldığı ikinci kısımda öncelikle hadis usûlüne dair açıklamalar verilmiştir. Bu konu için beş başlık oluşturulmuştur. "Râvî sayısına göre hadislerin taksimi" başlığı altında Münâvî'nin mütevâtir ve ahad hadislere dair görüşleri açıklanmıştır. Rivâyetin mütevâtir olması için belirli bir râvî sayısının olmadığını savunduğu ayrıca lafzî ve manevî mütevâtir çeşitlerini belirterek mütevâtir hükmünün nisbî olabileceğini ifade ettiği aktarılmıştır. Âhad haber konusunda genel görüşe katıldığı fakat meşhûr, azîz ve garîb hadislerin anlatımı konusunda sıralamanın tam tersi olması gerektiğini savunduğu vurgulanmıştır. İkinci başlık "sıhhat durumuna göre hadislerin taksimi" olup sahîh, hasen ve zayıf hadise dair Münâvî'nin diğer hadis âlimlerinden farklı düşünmediği ifade edilmiştir. "Müntehasına göre hadislerin taksimi" kısmında kudsî hadis konusu geniş bir şekilde ele alınmıştır. Münâvî'nin çokça alıntı yaptığı Tîbî'nin görüşlerine de yer verilmiştir. Mevkûf ve maktû hadisler konusunda senedin Efendimize ulaşmaması gerekçesiyle hadis kelimesinin kullanılmasının yanlış olduğu fikrine sahip olduğu anlatılmıştır. Hadis ve haber kelimesi arasında umum-husus ilişkisinin bulunduğu kısaca açıklanmıştır. Münâvî'nin hadis tahammülü ve edâ adabını konu alan müstakil bir eserinin olmadığı fakat hadis şerhlerinde bu konuya çokça değindiğine dair örnekler verilmiştir. "Bazı hadis usûlü istilahları" bu konuya dair son başlıktır. İlk istilah Münâvî'nin eleştirilere maruz kaldığı sahâbe kavramıdır. Ona göre Efendimiz ile aynı ortamda bulunan herkes sahâbe olduğu için mecnun ya da gayr-i mümeyyiz çocuğun da sahâbe sayıldığı ifade edilmiştir. Hadis istilahlarının tam olarak netleşmediği dönemlerde maktû ve munkatî kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığı aktarılmıştır. Münâvî'nin bu iki kavramın kesinlikle ayrılması gerektiğini vurguladığı kısaca açıklanmıştır. Muksirûn kavramı içinse Ahmed b. Hanbel'in altılı tasnifini kabul ettiği beyan edilmiştir. Esahhu'l-esânid konusunda da İbnü's-Salâh ve Nevvî'nin görüşüne katılarak âlimlere göre farklı isnadların seçilebileceğini söylediği ifade edilmiştir. Taktî kavramının mana yönü değil de uygun olma durumu ele alınarak Münâvî'nin bu uygulamaları hoş karşılamadığı örneklerle ortaya konmuştur. Ziyâdetü's-sika kavramının da mana yönü değil makbul olma durumu ele alınmıştır. Münâvî'nin *Nüzhe* şerhlerinden alıntılar ile konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Hadis ilimleri bölümünde hadis usûlünden sonra Muhtelifü'l hadis konusu gelmektedir. Bu ilim hususunda da Münâvî'nin müstakil bir eseri olmadığı için şerhlerine bakılarak konuya dair fikirleri örneklerle açıklanmıştır. Muhaddislere göre hadislerdeki ihtilafların çözümünün sırasıyla cem ve te'lif,

nesh, tercih ve tevakkuf olduğu ve Münâvî'nin de bu yöntemleri sırasıyla kullandığı aktarılmıştır. Garîbû'l-hadis konusu Münâvî'nin açıklamış olduğu bazı kelimelerin örnek verilmesiyle anlatılmıştır. Hz Peygaberin neshi açıkladığını ve örnek verdiğini işaret eden Münâvî'nin neshe dair tarihe bakılması gerektiğini ifade ettiği belirtilmiştir. Hadis şerhleriyle tanındığı için esbâbu vürûdî'l hadis ilmine katkısı üçüncü bölümde genişçe ele alınmıştır.

Hadis şerhçiliği bölümü “Şerh geleneğine genel bakış” ve “Münâvî'nin hadis şerhindeki yeri” olmak üzere iki kısımdan müteşekkildir. İlk kısımda şerh kelimesinin lügatte, Kur'an-ı Kerim'de ve bu ilimdeki kullanım şekilleri açıklanmıştır. Hadis şerhinin Efendimiz (s.a.v) dönemine dayandığı ve giderek ihtiyacın arttığı belirtilerek bu ihtiyaçlar doğrultusunda hadis şerhlerine dair müstakil eserlerin ortaya çıktığı aktarılmıştır. Efendimizden (s.a.v) Münâvî'nin asrına kadar gelen hadis şerh geleneğinin tarihçesi örneklerle kısaca anlatılmıştır. Şerhlere dair genel özellikler verilerek bu kısım bitirilmiştir.

Bu kısma Münâvî'nin hadis ve diğer alanlarda yaptığı şerhlerin isimleri zikredilerek başlanmıştır. Eserlerinde sened veya metin değerlendirmesi için belirli usûller kullandığı ifade edilmiştir. Sened kısmını tamamen vermediği ve metin şerhi kısmında da ayet, hadis, âlimlerin sözleri ve şiir kullandığı aktarılmıştır. Şerhleri sadece fikhî yönden değil diğer ilimleri de göz önüne alarak yaptığı vurgulanmıştır. Münâvî'nin senede çok önem verdiği hatta sened bulunmayan eserlere şerh yazarken hadis senedlerini eklediği dile getirilmiştir. Şerhlerde zaman zaman rical tanıtımına yer verdiği genellikle sahâbî ve tabiûndan kimselerin tercemesine yer verdiği örneklerle anlatılmıştır. Diğer âlimler tarafından tenkit edilen râvileri cerh ve ta'dil ilmi açısından ele aldığı açıklanmıştır. Sened tenkidinde faydalandığı kaynakların âlimlerine kısaca değinilmiştir. Hadis metinlerinin doğru anlaşılması için Arapça'ya hâkimiyetin gerektiğini savunan Münâvî'nin metinlerdeki kelimelerin iştikâkına ve manalarına açıklık getirdiği beyan edilmiştir. Harekelemeye önem verdiği kadar kelime manalarında lügate ve diğer ilimlerdeki kullanımına da önem verdiği örneklerle gösterilmiştir. Münâvî'nin, lafız farklılıkları ve asıl nüsha tespitinin metni yorumlamada faydalı olduğunu düşündüğü, şerhlerinde isim, nisbe ve künyesi bilinmeyen kimseleri tespit ettiği ve kapalı ifadeleri izah ettiği bildirilmiştir. Hadislerin muhtevasına yönelik şerhi kısmı beş başlık altında incelenmiştir. Her başlığın altında konuya dair Münâvî'nin eserlerinden alıntılar yapılmıştır. Dini deliller ile şerhi başlığı altında ayet, hadis, âlimlerin görüşleri ve şiir kullanarak yaptığı şerhler örnek verilmiştir. Hadisin bağlamıyla şerhi kısmında Arap dilini, coğrafyayı, kültürü, zaman-mekânı ve sebebi vürûdu dikkate alarak yaptığı şerhler aktarılmıştır. Diğer ilimleri dikkate alarak yaptığı şerhlerden alıntılar da son kısımda bulunmaktadır. Bölüm kendinden önceki âlimlere yaptığı tenkitlerin açıklanmasıyla bitirilmiştir.

Sonuç kısmında Münâvî'nin hayatından başlayarak şerhçiliğine kadar kısaca eser özetlenmiştir. Daha sonra maddeler hâlinde Münâvî'nin hadis ilmine hem kendi dönemine hem de sonraki dönemlere katkıları sunulmuştur. Münâvî'nin

eserlerinin asıl nüshaların araştırılıp bulunması sonucu kaleme alındığına dikkat çekilerek araştırma yapan kimselerin kaynak olarak kullanmaları gerektiği vurgulanmıştır.

Tanıtilan doktora tezi, söz konusu âlimin genel olarak hayatını özelde ise hadis ilmine katkılarını sunduğu için hadis alanında araştırma yapan kişilerin faydalanabileceği biyografi türünde bir eserdir. Münâvî'nin diğer ilimlerle ilişkisine kısaca değinilmiş ve ayrıntıya girilmemiştir. Hadis ilmine dair kısımda alıntılarının çok olması ve eser isimlerine ulaşılması kaynak taramasının iyi yapıldığını göstermektedir. Kaynak kullanımını matbu ve mahtut eserler üzerinden yapılmıştır. Yalın üslubu ve örneklendirmenin çokluğu konuların anlaşılmasını daha kolay hale getirmiştir

Ayşe AVŞAR (aiseavsar4@gmail.com)

Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasavvuf, ANKARA